

УДК 904:911.37:738:930.85(4)''653''

КЕРАМІКА ВЕЛЬБАРСЬКОЇ КУЛЬТУРИ З ПОСЕЛЕННЯ ДУДИН ІІ У ВЕРХІВ'ЯХ ІКВИ

Ярослав ОНИЩУК

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна
e-mail: onyshchuk@ukr.net*

Охарактеризовано керамічний комплекс вельбарської культури з багатошарового поселення Дудин ІІ у верхів'ях р. Ікви. Проаналізовано ліпний та гончарний посуд, різновиди форм, орнаментацию, склад тіста. Визначено найближчі аналогії з території Західної Волині та Польщі.

Ключові слова: вельбарська культура, поселення, кераміка, ліпний і кружалний посуд, керамічне виробництво.

Багатошарове поселення Дудин ІІ на Бродівщині досліджувалося впродовж п'яти польових сезонів у 2001–2005 рр., а їх результати неодноразово публікували в археологічній літературі [Онищук, 2003а; 2003б; 2006; 2007; 2011; 2012; Онищук, Войцешук, 2003; Онищук, Стрільчук, 2008]. Незважаючи на це, окремі аспекти матеріальної культури населення, яке проживало на цій пам'ятці в римський час, потребують детальнішого висвітлення. Це, зокрема, стосується великої колекції керамічних знахідок вельбарської культури. Кількісно вони домінують над матеріалами інших хронологічних періодів (городоцько-здовбицької культури та Київської Русі) і потребує детальнішого аналізу.

Керамічний комплекс із вельбарського поселення, головню, представлений уламками різних розмірів і загалом налічує близько 1500 екземплярів. За технікою виготовлення його поділяють на дві групи: ліпний і кружалний.

Відомо, що ліпний посуд є тим індикатором, який найліпше відображає самобутність матеріальної культури населення. На пам'ятці Дудин ІІ він представлений невеликою кількістю і становить близько 20 % від усіх знахідок римського часу. Вельбарську ліпну кераміку репрезентують невеликі горщики, миски і черпаки (рис. 1, 1–8). Вони виготовлені з глини, в складі якої простежено домішки крупнозернистого піску, іноді шамоту й жорстви. На більшості фрагментів виявлено сліди органіки, яку додавали до сировини. Їхня поверхня переважно погано заглажена, горбкувата, мало оздоблена. Лише у двох випадках є орнамент у вигляді нігтевих заціпів (рис. 1, 9) та слабо вираженого пружка на шийці горщика з вухом (рис. 1, 4).

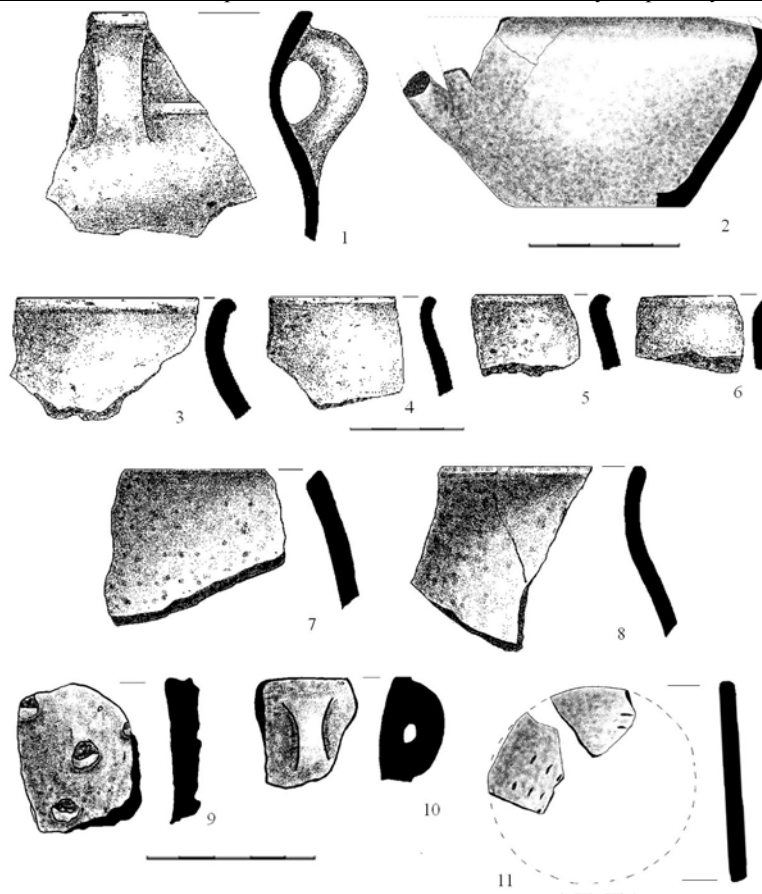

Рис. 1. Дудин II. Ліпна кераміка з поселення.

До посуду кухонного призначення належать горщики із загнутими до середини, прямими або розхиленими на зовні вінцями, діаметром 12–18 см (рис. 2, 1–6; 3, 1–2). Їх поверхня нерівна, колір – переважно чорний і темно-коричневий. Денця у всіх випадках плоскі, розміром 10–15 см (рис. 2, 4, 7; 3, 1).

Окремий різновид становлять посудини-кумпфи яйцеподібної форми (так званого ельбського типу) із загнутими до середини вінцями (рис. 2, 4; 3, 1–2). Їх діаметр 15–23 см. Поверхня часто рустована рідкою глиною або має канелюри від стягнень пальцями (рис. 3, 4–6). Привінцева частина заглажена або підлощена (рис. 3, 1, 4). Зокрема, залишки кумпфоподібної посудини були знайдені у споруді 1 під час розкопок 2005 р. Це був стрункий горщик висотою 25 см із загнутими до середини вінцями діаметром 24 см. Він виготовлений із глини з домішками крупнозернистого піску та органіки. Поверхня заглажена, пориста, буро-червоного кольору. Денце плоске, діаметром 14 см (рис. 2, 4).

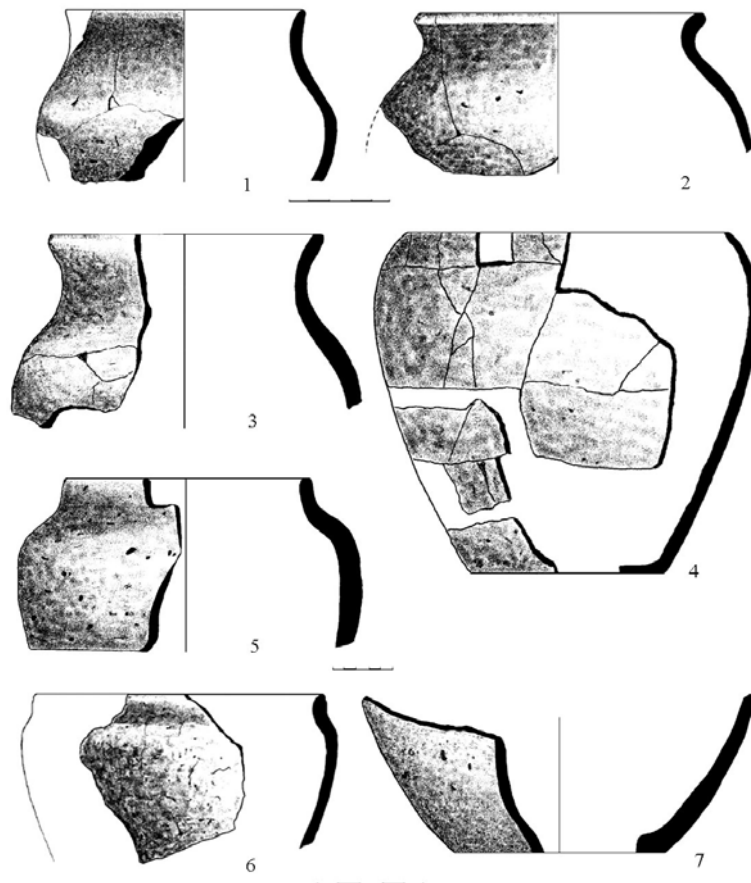

Рис. 2. Дудин II. Фрагменти ліпних горщиків.

Типовими для вельбарської культури є також екземпляри з масивними (рис. 1, 1) або маленькими Х-подібними вушками (рис. 1, 10). Подібні форми широко відомі на поселеннях і могильниках із території Польщі [Wolągewicz, 1993, tab. 1, 1, 2], а також на вельбарських пам'ятках Західної Волині [Козак, 1992, с. 90, рис. 41, 6, 7, 42, 2, 45, 2; 1994, с. 62, рис. 32, 1, 36, 8, 37, 9, 39, 3].

Привертає увагу фрагмент накривки горщика дископодібної форми діаметром 16 см і товщиною 1,2 см. Вона виготовлена ліпним способом із глини, в якій простежено домішки старанно подрібненого шамоту. Поверхня орнаментована рядами невеличких заглиблень, зроблених, очевидно, нігтем (рис. 1, 11).

До столової кераміки ліпного виготовлення можна віднести фрагменти мисок, а також майже повністю збережений черпак. Перші належали невеликим,

дещо приземкуватим посудинам, які закінчуються прямими та легко розхиленими вінцями, діаметром 13–16 см (рис. 3, 3, 7–8). Черпак має слабо загнуті до середини вінця поперечником 11 см, плавно звужений до денця тулуб, висотою 6,5 см, і плоске дно, діаметром 6 см (рис. 1, 2). З одного боку посудина мала вушко, форму якого визначити важко через пошкодження. Товщина стінок черпака становить 0,5 см.

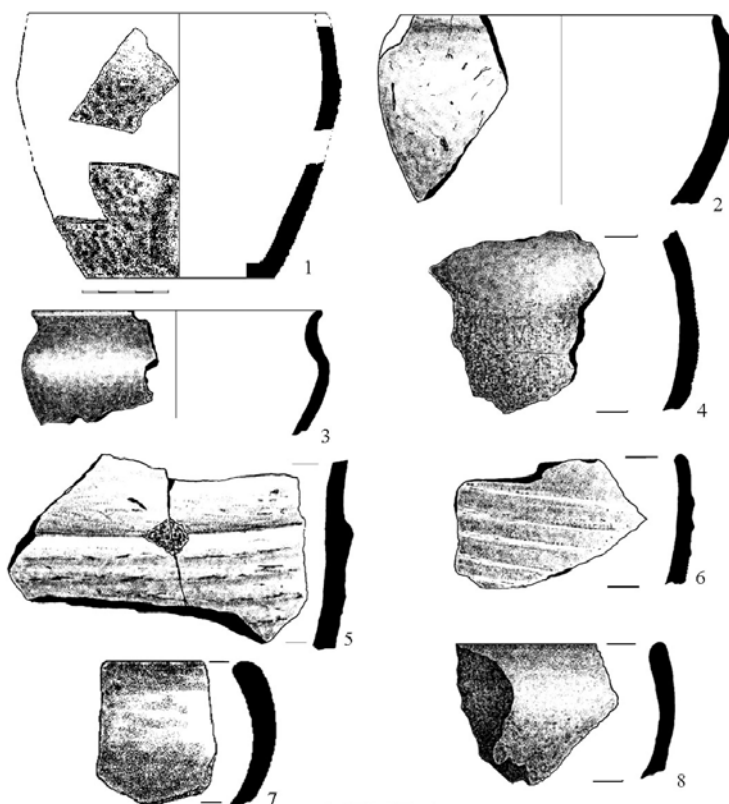

Рис. 3. Дудин II. Фрагменти ліпного посуду.

Група кружального посуду з поселення Дудин II представлена значно більшою кількістю. Це – фрагменти так званої сивої або сірої з різними відтінками кераміки, виготовленої за провінційно-римською технологією. До першої підгрупи належать горщики, миски та піфосоподібні посудини, сформовані на гончарному крузі з тіста, в складі якого є значні домішки крупнозернистого піску. На поверхні помітні борозни, залишені в результаті зміщення зерен піску під час формування посудини. Вінця горщиків, а також деяких мисок у більшості випадків потовщені та розхилені назовні (рис. 4). Їх край заокруглений (рис. 4, 1, 3, 8), горизонтально (рис. 4, 2, 4, 7) і косо (рис. 4, 5,

6, 9, 10) зрізаний. Край невеликого піфоса масивний, шириною 3–3,5 см, горизонтально зрізаний, із виїмкою для накривки (рис. 4, 11). Його приблизний діаметр становив 23 см. Поперечники вінець горщиків – 12–22 см, мисок – 15–19 см.

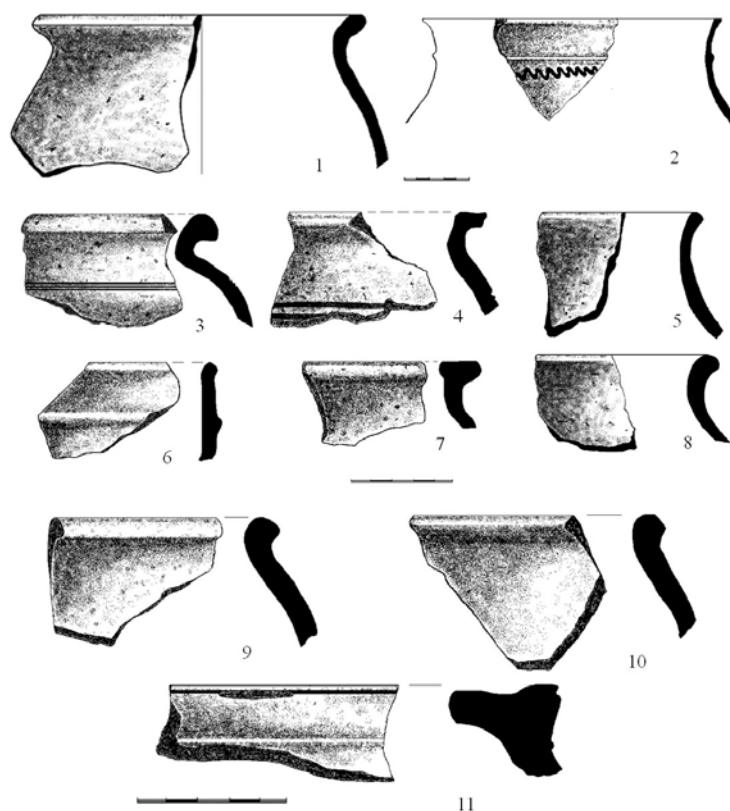

Рис. 4. Дудин II. Кружальна кераміка з вмістом крупнозернистого піску.

Денця кружального посуду першої підгрупи є двох видів. Більшість із них плоскі (рис. 7, 1–9), і лише невелика частина сформована на піддоні (рис. 7, 9, 10). Їх основа переважно розширена, заокруглена або профільована, рідше – слабо виражена. Діаметр донець горщиків становить 8–15 см, мисок – від 5 до 11 см.

Другу підгрупу становлять фрагменти якісного посуду, виготовленого з відмуленої глини. Загалом їх знайдено небагато. Однак в деяких частинах пам'ятки вони разом із ліпною керамікою кількісно домінують і належать до більш раннього етапу існування вельбарського поселення. Наприклад, у розкопі 2 (дослідження 2004 р.) серед усього керамічного комплексу було

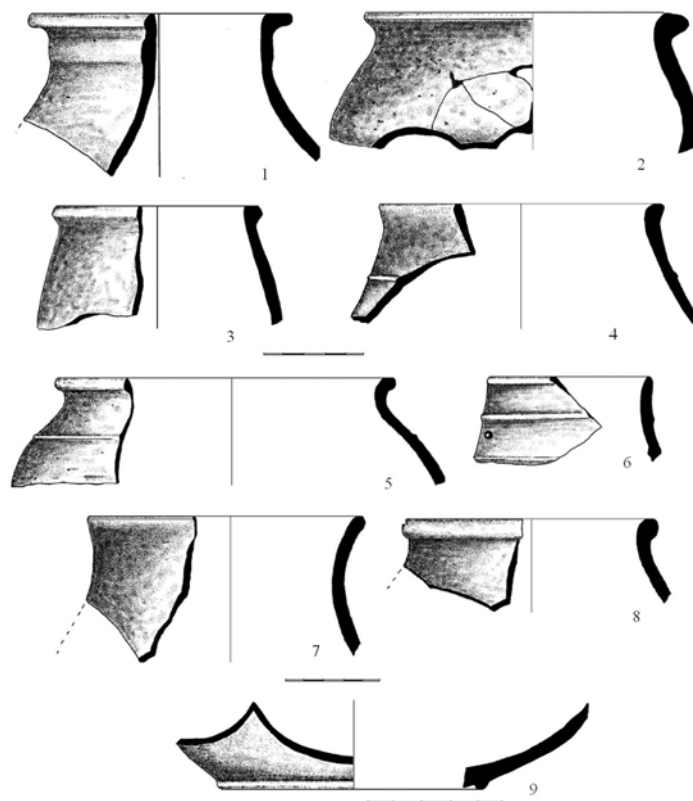

Рис. 5. Дудин II. Кружальна кераміка з відмуленої глини.

знайдено лише кілька уламків кераміки, виготовленої з глини із домішками крупнозернистого піску.

Сюди належить переважно столовий посуд, зокрема миски. Вони сформовані на швидкоротаційному гончарному крузі із глини без жодних домішок, або з незначною кількістю дрібного просіяного піску. Їх вінця прямі або відігнуті назовні, шийка часом прикрашена валиком, плічка профільовані (рис. 5, 1–8, 6, 1–7). Денця плоскі або на піддоні (рис. 5, 9). На поверхні одного з фрагментів вінця зроблено отвір (рис. 5, 6), який свідчить, що посудина після пошкодження була реставрована, скріплена шнурком і використовувалася для зберігання сухих продуктів.

Кружальна кераміка орнаментована бідно. Найчастіше її поверхню оздоблювали прямими горизонтальними і хвилястими заглибленими лініями (рис. 4, 2–4), валиком на плічках або шийці (рис. 4, 2, 6, 11; 5, 1, 4–6; 6, 1–2, 4). Край вінця заокруглений, а в окремих випадках профільований канавками

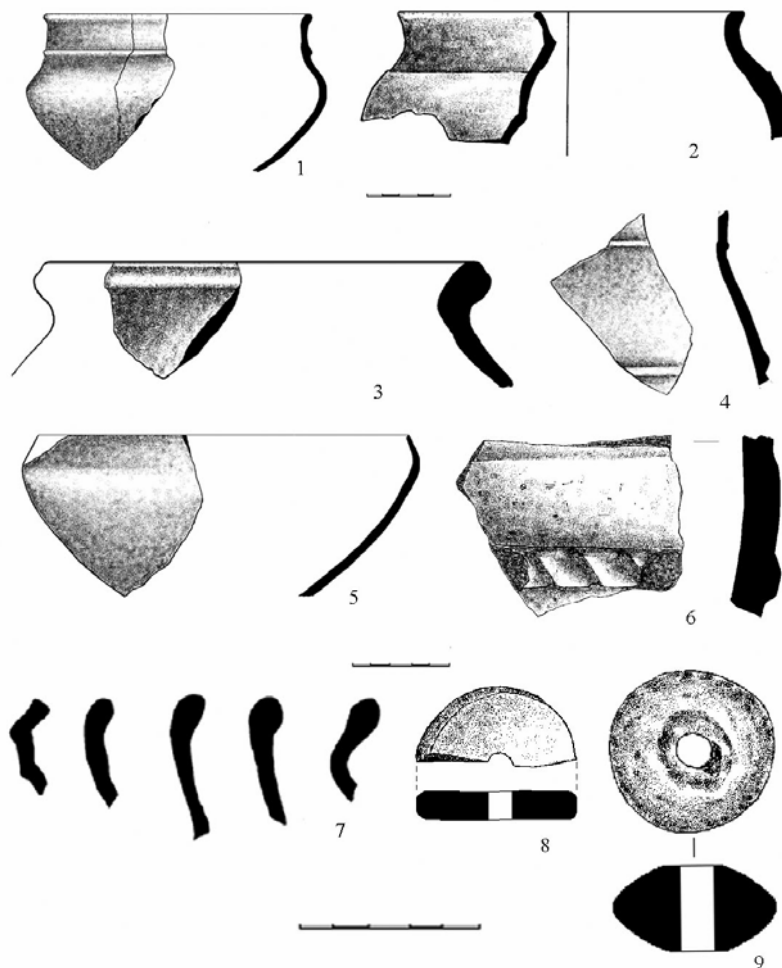

Рис. 6. Дудин II. Фрагменти кружального посуду і пряслиця вельбарської культури.

(рис. 4, 4, II) або валиком (рис. 6, 3). На тулубі товстостінного горщика простежено наліпний валик, розчленований косими канелюрами (рис. 6, 6).

До виробів із глини також належить фрагмент тягарця до ткацького верстата і два прясла. Тягарець виготовлений із глини з домішкою органічних решток (соломи, полови тощо) і дрібнотовченого шамоту. Перше пряслице зроблене зі стінки кружальної посудини діаметром 4,5 см і товщиною 1,2 см (рис. 6, 8). Друге – біконічної форми зі слабо вираженими верхньою і нижньою площинами. Його діаметр становить 4,3 см, отвору – 1 см (рис. 6, 9).

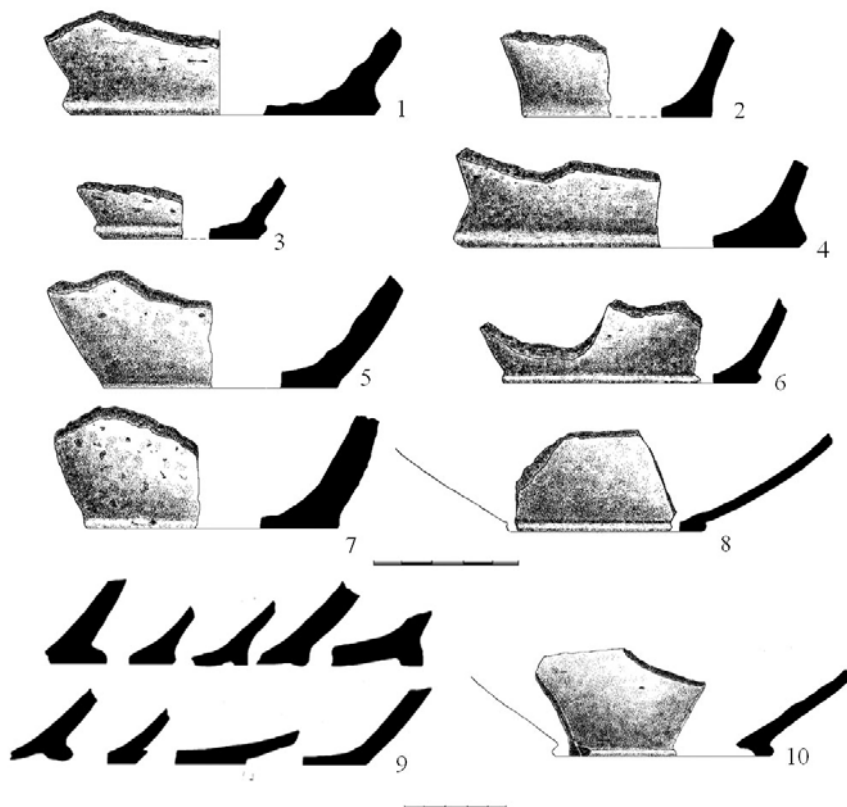

Рис. 7. Дудин II. Уламки і профілі донець кружального посуду.

Хронологію матеріалу з пам'ятки Дудин II визначено порівняльно-типологічним методом. Кераміка, знайдена в розкопі 1, синхронна знахідкам з наземної житлової споруди, дослідженої у 2004 р. Наявність невеликої кількості ліпного посуду та значний відсоток кружальних фрагментів із вмістом крупнозернистого піску дає підстави датувати їх IV – початком V ст. Цим самим часом визначається верхня межа функціонування селища.

Знайдений у розкопі 2 керамічний інвентар, як і відкрите у 2005 р. наземне житло, вирізняється наявністю більшої кількості ліпних посудин ранніх форм (яйцеподібні горщики-кумпфи, спосіб рустування поверхні посуду), а також кружальної кераміки з відмуленої глини. Період їхнього використання сягає III ст. Цей час, очевидно, представляє нижню хронологічну межу існування вельбарської пам'ятки.

Отже, керамічний матеріал із поселення готів Дудин II дає можливість простежити місцевий характер виробництва ліпного та гончарного посуду.

Найближчі аналогії до нього відомі на вельбарських селищах Західної Волині, зокрема в околиці с. Хрінники на Рівненщині. Наявність кумпфоподібних ліпних посудин та кружальної кераміки з відмуленої глини дає підстави припустити, що поселення в Дудині синхронне раннім волинським пам'яткам і виникло в середині III ст. Фінальний період його існування припадає на кінець IV–початок V ст. і підтверджується як крупнозернистою, погано виготовленою гончарною керамікою, так і знахідками фрагмента скляної складномозаїчної намистини доби Константина Великого та золотої підвіски-кулона гунського часу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Козак Д. Н. Етнокультурна історія Волині (I ст. до н. е. – IV ст. н. е.) – К., 1992.
2. Козак Д. Н. Пам'ятки давньої історії Волині у с. Линів. – К.; Луцьк; Львів, 1994.
3. Онищук Я. І. Розкопки багатощарового поселення Дудин-II у верхів'ях р. Ікви // АДУ 2001–2002 рр. – К., 2003а. – С. 219–220.
4. Онищук Я. Предмети провінційно-римського походження з поселення вельбарської культури Дудин-II на Волино-Подільському пограниччі // Вісник Львівського університету. Серія історична. – 2003б. – Вип. 38. – С. 587–595 + 2 кол. іл.
5. Онищук Я., Войцещук Н. Дослідження на поселенні Дудин-II у 2001 р. // АДЛУ. – 2003. – Вип. 6. – С. 162–172.
6. Онищук Я. І. Археологічні дослідження поселення Дудин-II у 2003 р. // МДАПВ. – 2006. – Вип. 10. – С. 134–142.
7. Онищук Я. І. Золота підвіска пізньоримського часу з с. Дудин Львівської області // Археологія. – 2007. – Вип. 2. – С. 72–76.
8. Онищук Я., Стрільчук В. Багатощарова пам'ятка археології Дудин-II у верхів'ях р. Ікви: історія та результати досліджень // Млинів: іст.-краєзн. дослідження. Матер. наук.-теор. конф., присвяченої 500-літтю першої датованої згадки про Млинів. – Млинів, 2008. – С. 25–28.
9. Онищук Я. Виробнича споруда XI–XII ст. із селища Дудин-II у верхів'ї р. Ікви // Археологічні дослідження в межиріччі Вісли, Дністра та Тиси у 2000–2007 рр. Матер. міжнар. наук. конф., Львів–Стрільки, 6–8 травня 2008 р. – Львів, 2011. – С. 192–196.
10. Онищук Я. Житлова споруда доби Київської Русі з багатощарового поселення Дудин-II на Бродівщині // Брідщина – край на межі Галичини й Волині. Матер. VI краєзн. конф. присвяченої Міжнародному Дню пам'яток історії та культури 20 квітня 2012 р. – Броди, 2012. – Вип. 5. – С. 25–28.
11. Wolągewicz R. Ceramika kultury wielbarskiej między Bałtykiem a morzem Czarnym. – Szczecin, 1993.

Стаття: надійшла до редакції 31.10.2012
прийнята до друку 10.11.2012

**THE CERAMICS OF WIELBARK CULTURE
FROM THE SETTLEMENT OF DUDYN II IN UPPER IKVA**

Yaroslav ONYSHCHUK

*Ivan Franko National University of Lviv
1, Universytetska Str., Lviv, 79000, Ukraine
e-mail: onyshchuk@ukr.net*

The ceramic complex of Wielbark culture from the settlement of Dudyn II multilayer in the upper river Ikva is characterized. The handmade and wheelmade pottery, the variety of shapes, ornamentation, the composition of dough are analyzed. The nearest analogies to the Western Volyn and Poland are defined.

Keywords: Wielbark culture, settlement, ceramics, handmade and wheelmade pottery, ceramic production.

**КЕРАМИКА ВЕЛЬБАРСКОЙ КУЛЬТУРЫ
ИЗ ПОСЕЛЕНИЯ ДУДИН II В ВЕРХОВЬЯХ ИКВЫ**

Ярослав ОНИЩУК

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, Львов, 79000, Украина,
e-mail: onyshchuk@ukr.net*

Характеризуется керамический комплекс вельбарской культуры из многослойного поселения Дудин II в верховьях р. Иквы. Проанализирована лепная и гончарная посуда, разновидности форм, орнаментация, состав теста. Определены ближайшие аналогии из территории Западной Волыни и Польши.

Ключевые слова: вельбарская культура, поселение, керамика, лепная и гончарная посуда, керамическое производство.